

Holger Pedersen

V.

Holger Pedersen.

7. april 1867 — 25. oktober 1953.

Tale i Videnskabernes Selskabs møde den 12. marts 1954.

Af Louis Hjeltslev.

Ved Holger Pedersens død den 25. oktober 1953 har Videnskabernes Selskab mistet sit ældste medlem: Holger Pedersen blev indvalgt i Selskabet i 1905 (nøjagtigt paa sin 38 aars fødselsdag) og havde saaledes ved sin død været medlem af Selskabet i $48\frac{1}{2}$ aar. Indenfor kredsen af Selskabets indenlandske medlemmer var han ved sin død ogsaa af levealder den ældste.

Holger Pedersen viste en meget aktiv interesse for Videnskabernes Selskab og var nært knyttet til dette. Den meget høje videnskabelige position, han naaede, førte ham ogsaa i vor kreds frem til høje hverv. Da A. B. Drachmann i 1934 efter kun halvandet aars virke som præsident saa sig nødsaget til paa grund af svagelighed at frasige sig sit hverv, valgtes i hans sted Holger Pedersen, der dog straks erklærede, at han vilde trække sig tilbage fra posten, naar Drachmanns funktionstid vilde være udløbet, idet Holger Pedersen var principiel tilhænger af en regelmæssig femaarig alternering paa præsidentposten mellem Selskabets to klasser, og han fratraadte følgelig i 1938. Det er sikkert tilladeligt heri at se et af mange udtryk for en karaktéregenskab, der var fremtrædende hos Holger Pedersen: en overordentlig principfasthed, og en iver for at drage alle konsekvenser af et éngang taget standpunkt.

Et halvt aar før sit virke som præsident havde Holger Pedersen været formand for Selskabets historisk-filosofiske klasse.

Navnlig i hele den sidste menneskealder var Holger Pedersen en meget flittig mødedeltager i Selskabet, lige indtil han i januar 1953 ramtes af det første slagtilfælde. 23 gange har han givet

videnskabelige meddelelser eller forelagt afhandlinger, og i Selskabets publikationer indgaar der 11 arbejder fra hans haand, alle meget betydningsfulde, og adskillige særdeles omfangsrige. Denne række arbejder, som han lod udgive af vort Selskab, udgør en hoveddel af hans forfatterskab. Han har heri behandlet en hel række centrale emner indenfor indo-europæisk sprogforskning, som det sigmatiske futurum (Hist.-filol. Medd. III 5, 1921), de indo-europæiske dialekters gruppering (smst. XI 3, 1925), den latinske femte deklination (smst. XI 5, 1926), litauiske studier (smst. XIX 3, 1933); i denne række indgaar ogsaa, fra de seneste tyve aar, hans hovedværker vedrørende hittittisk, lykisk og tokharisk (smst. XXI 1, 1934; XXV 2, 1938; XXVIII 1, 1941; XXX 2, 1944; XXX 4, 1945; XXXII 5, 1951).¹

Men saa at sige øjeblikkelig efter sit indvalg i Selskabet i 1905 indsendte Holger Pedersen sin afhandling om demonstrativpronominerne i oldarménsk, forelagde den og fik den trykt og udsendt endnu inden aarets udgang (Skrifter, Hist. og filos. Afd. 6 VI 3).

Man kan ikke undlade heri at se noget karakteristisk for ham. Blandt de mange anerkendelser og hædersbevisninger, som igennem livet blev ham til del — og som han sikkert alle glædede sig inderligt over, selvom han ikke ønskede dem unødigt fremhævet, — tilmaalte han nok dem en særlig betydning, som gav ham øgede arbejdsmuligheder. Han ønskede at udnytte disse muligheder. Han ønskede ogsaa at indfri de forventninger, man nærede til ham. Og han var opfyldt af iver for at arbejde herfor. I hans yngre aar var der hos ham ogsaa en udtalt iver for at udbygge og befæste sine positioner — næppe paa nogen maade af personlig ærgerrighed, men udfra et behov for gennem arbejde at kvalificere sig til stadig bedre arbejdsvilkaar. I hans senere aar bemærkede man ogsaa stadig en iver hos ham for at forsvare de videnskabelige positioner. En barsk stridsmand og en besk polemiker kunde han være, og han skelnede ret skarpt mellem venner og fjender. I hele denne hans indstilling var der en bevidst maalsætning. Han var en utrættelig arbejder i forskningens tjeneste, han var en uhyre arbejdskraft, og han satte alt ind paa aldeles bestemte maal. Saa længe den sene manddom og alderdommen endnu ikke havde sat tempoet lidt ned og gjort behovet for at hvile lidt større, var

¹ Desuden har Holger Pedersen talt mindeord i Selskabet over Herman Møller, Chr. Sarauw og Kr. Sandfeld (Oversigt 1923—24, 1925—26, 1942—43).

hans energi umaadelig. Der smededes uafsladelig i hans værksted. Han arbejdede meget hurtigt, men aldrig paa bekostning af grundigheden; derimod nok undertiden paa bekostning af naturlige hensyn til sig selv, hvad der kunde være blevet skæbnesvangert, dersom han ikke havde haft et helbred af staal, som han yderligere hærdede gennem et nøjsomt levned, der næsten strejfede askesen, selvom han, maaske især i sine senere aar, i kraft af sit lune og sin hele sindsligevægt ingenlunde manglede sans for visse af livets materielle goder ligesaavel som for de aandelige goder, som han selv i saa rigt maal baade saaede og høstede.

Det forekommer naturligt, om vi her tager udgangspunktet i dette det første værk af Holger Pedersen, der fremkom i vort Selskabs publikationer: den afhandling, der ifølge sin titel handler om demonstrativerne i oldarménsk. Det vil ikke lade sig gøre i en begrænset mindetale at foretage en systematisk gennemgang af hans hele produktion, der strækker sig gennem 60 aar, i løbet af hvilke der knap findes noget aar, der ikke bragte vægtige bidrag fra hans haand. Opgaven maa først og fremmest være at give en karakteristik af forskerens og forfatterens personlighed; den nævnte afhandling fra 1905, der paa forskellig maade kan siges netop at være særlig karakteristisk, kan benyttes som et illustrerende eksempel, hvorfra der samtidig kan drages linier vidt omkring i hans forfatterskab.

Det sprog, som danner hovedemnet og udgangspunktet for den nævnte afhandling, og figurerer i dennes titel, arménsk, var netop det af alle indo-europæiske sprog, som det havde været vanskeligst at placere rigtigt. Først igennem Hübschmanns indgaaende etymologiske undersøgelser, der afsluttedes i 1897, altsaa 8 aar før fremkomsten af Holger Pedersens afhandling, var det afgørende bevis blevet ført for, at arménsk udgør en selvstændig sprogklasse indenfor den indo-europæiske sprogæt, og først hermed var grundlaget skabt for et studium af arménsk udfra de rette forudsætninger. Det er betegnende for Holger Pedersen, at han meget tidligt fængsledes af denne nye opgave for videnskaben. Han var altid parat til under sin forskning at inddrage det nyopdagede, det ukendte, eller i hvert fald det mindre kendte, det mindre gennemforskede, naar han øjnede mulighed for at sætte det ind i en større sammenhæng, specielt i den store genetiske indo-europæiske sammenhæng, som dybest set var hans stadige

studieobjekt. Saaledes kunde han ogsaa endnu i sin høje alderdom med forbavsende friske sanser kaste sig over udforskningen af de nyopdagede uddøde indo-europæiske sprog, som kendes gennem haandskriftfund i Centralasien og indskriftfund i Lilleasien: tokharisk, hittittisk, lykisk. De maatte paa deres maade i hans alderdom spille en ganske tilsvarende rolle for ham som bl. a. arménsk i hans ungdom.

Holger Pedersen havde taget skoleembedseksamen med græsk som hovedfag og latin og dansk som bifag. Og visselig har han givet vægtige bidrag ogsaa til udforskningen af de klassiske og de germanske sprog; ogsaa paa disse omraader har hans brede baggrund og hans sindrige kombinationsevne fremdraget og paa-peget nye sammenhænge. Alligevel var det ikke disse hovedsprog paa den »indo-europæiske landevej«, som særlig drog ham. De var nødvendige led i den store sammenhæng, men de var for ham snarere det bekendte udgangspunkt, hvorfra det mindre kendte eller ukendte skulde forklares. Han havde med sin uhyre lærdomsflid og sin enestaaende hukommelse meget betydelige kundskaber ogsaa i de mest velkendte indo-europæiske sprog, men ser man paa hans videnskabelige produktion i dens helhed, er det dog tydeligt, at disse mere velkendte sprog for ham mere er udgangspunktet end endemaålet for undersøgelserne. Der er forsaavidt her en vis modsætning mellem den side af hans gerning som universitetslærer, som det store flertal af hans elever alene er kommet i direkte berøring med, og hans egen forskerstræben. Det er, som pilen er vendt den modsatte vej. I det, som han selv kaldte sine »studenteforelæsninger«, og som var en uhyre grundig, baade videnskabeligt og pædagogisk usædvanlig omhyggelig, genetisk-sammenlignende fremstilling af græsk og latinsk lyd- og formlære, som i den ældre udformning strakte sig over mange semestre, varetog han samvittighedsfuldt den opgave at forklare de for tilhørerne velkendte sprog græsk og latin ved hjælp af de for dem mindre velkendte eller hélt fjerne sprog. Hans egen forskning gaar snarere den modsatte vej, og der var ofte ogsaa en tydelig forskel at spore mellem disse ret tunge og omstændelige »studenteforelæsninger« og hans forelæsninger over mindre velkendte indo-europæiske sprog, hvor der ligesom aandede en friere luft og en mere umiddelbar begejstring, og hvor det ogsaa lykkedes ham langt lettere at give en fuldt ud ele-

gant og overskuelig fremstilling, uden at være tynget af mange forgængeres ballast af lærdom og irgange af misforstaaelser eller tvivl.

Holger Pedersen udarbejdede altid sine forelæsninger og foredrag i form af et næsten ordret manuskript, som han i virkeligheden læste højt for tilhørerne, men i en vis talesprogsform, som gjorde at de ikke virkede som oplæste, — tværtimod, der var en stilfærdig hygge og varme, ikke sjældent ogsaa lune, over hans fremstilling. De, der har overværet hans videnskabelige meddelelser her i Selskabet, vil have erfaret dette. Til praktisk talt alle hans mundtlige meddelelser her i Selskabet er et ordret manuskript bevaret. Men er det nu, under disse omstændigheder, og i betragtning af, at Holger Pedersens efterladte papirer udgør en usædvanlig omfattende samling, et tilfælde, at vi i hans efterladenskaber har fundet hans forelæsningsmanuskripter over sprog som de keltiske, litauisk, albansk, arménsk, tokharisk, lykisk, men ikke manuskripterne til de store forelæsninger over græsk og latin? De maa være tilintetgjorte af forfatteren, og forméntlig da udfra den betragtning, at de var embedsforelæsninger, hvis værdi for hans eget videre arbejde ophørte med hans afgang fra professoratet.

Andre omstændigheder kan have været medvirkende for denne særlige interesseretning i Holger Pedersens forskning. Han nærrede ligesom en forkærlighed for hvad man kunde kalde de »smaa« sprog, sikkert psykologisk nært sammenhørende med en varm sympati for smaa nationer, undertrykte eller trængt i baggrunden af de store. Mangfoldige træk i hans holdning til politiske og kulturelle begivenheder og bevægelser vidner om denne udtalte sympati. Det ligger nær at se en sammenhæng med Holger Pedersens stærke dansk-nationale følelser, som havde været vakte fra barndommen, født og opvokset som han var nær ved Kongeaagrænsen i aarene umiddelbart efter 1864, og som var vaagne hos ham livet igennem, ikke mindst i forholdet overfor Tyskland. At det ikke er ganske uberettiget at tro, at saadanne tidlige personlige indtryk og følelsesmomenter — i virkeligheden indpodede ham af hans barndomshjem — er indvævede ogsaa i hans rent videnskabelige motiver, bekræftes bl. a. ved, at han selv i et interview engang har udtalt, at alle hans sprogstudier kunde føres tilbage til en interesse for dansk. Men i sin søgen efter hjemstavns, spro-

gets og folkets sidste rod gravede han saa dybt og spejdede saa videnom, at iagttageren vanskeligt kan se til bunds og erkende, at modersmaalet spillede en saadan rolle ikke blot i hans menneskelige, men ogsaa i hans videnskabelige livsmotiv. Men modersmaalet og hjemstavnens var ham en hjertesag, i stort som i smaalt, og ingensteds kunde maaske hans iltre temperament og hans ret voldsomme principfasthed sætte bitrere frugter, end naar, i livets store kamp, hjemstavnens frihed krænkedes af fremmede indtrængere, eller naar, i dagligdagens lille strid, den danske retskrivning blev røgtet eller misrøgtet af magthaverne paa en maade, der ikke stemte med Holger Pedersens velunderbyggede og stejlt fastholdte videnskabelige overbevisning. Men den nationale hjertervarme gav ham sympati med alle smaa nationer. Det var som en venskabspagt, der gennem Holger Pedersens forskning blev sluttet imellem alle de smaa nationer, en stilfærdig »lille entente«, der kunde give sig rørende udtryk baade i Holger Pedersens ikke sjældne dybtføjte tilkendegivelser overfor disse nationer og i deres taknemmelighed over hans indsats, der dog ifølge hans natur aldrig gav sig udtryk i nogen aktion af egentlig politisk karakter. Flere af hans videnskabelige arbejder blev af andre eller i enkelte tilfælde af ham selv oversat til de sprog, de handlede om; saaledes blev netop afhandlingen om arménsk fra 1905 allerede aaret efter oversat til arménsk. Ligeledes er det karakteristisk, at denne hans interesse for, at de smaa nationers sprog ikke skulde blive oversat, men at ogsaa de skulde have en rimelig mulighed for at blive hørt i den store internationale koncert, og ikke drukne under verdenssprogernes megafoner, ogsaa ytrede sig i, at naar Holger Pedersen blev anmodet om at skrive et videnskabeligt bidrag i en international publikation, kunde det meget vel falde ham ind at skrive den paa dansk, uden altfor smaaligt hensyn til, om den med nogen rimelighed kunde antages at finde læsere, der baade beherskede det danske sprog og afhandlingens ofte meget specielle og fra dansk ganske fjerntliggende emne; saaledes afhandlingen om en middelirsk ordforbindelse i festskriftet til den polske sprogforsker J. Rozwadowski 1927. Man øjner en stor linie og et fint hjerte i mangt et lille træk, som man kommer til at tænke paa i denne sammenhæng, og som var særdeles karakteristisk og saare ejendommeligt for Holger Pedersen, som naar den travle og evigt arbejdende forsker gav sig stunder til

i det danske blad »Børnevennen« at bringe en oversættelse af et albansk folkeæventyr, han selv havde optegnet paa sine rejser, og naar man videre saa ham sysselsat med at oversætte dette samme æventyr fra albansk til litauisk for et tilsvarende litauisk børneblad.

Ogsaa skriftet om de arménske demonstrativer har da utvivlsomt bag sig et sammensat motiv af den art, der her er skitseret.

Fra motivet vil vi nu gaa over til selve emnebehandlingen og søge at faa et indblik i forfatterens værksted, arbejdsmetode og fremstillingsform.

Afhandlingens emne er et ejendommeligt træk i det arménske sprogs grammatiske system, nemlig en særlig udbygning af den art, man senere undertiden har kaldt »deixis«, indenfor en række former, som man i allervideste forstand kan kalde tredie persons pronominer. Ejendommeligheden bestaar i, at samtidig med at det drejer sig om pronominer eller pronomenn lignende former af tredie person, er disse pronominer og pronomenn lignende former differentieret i tre, én med en henvisning til første person, én med en henvisning til anden person, én med en henvisning til tredie person. En saadan differentiering findes i latin i det demonstrative pronomenn: *hic* 'denne her hos mig', *iste* 'den dér hos dig', *ille* 'den dérhenne (hos ham eller hende, men hverken hos dig eller hos mig)'; Holger Pedersen henviser da ogsaa netop til denne latinske modsætning. Men ejendommeligheden er, at i modsætning til latin har arménsk gennemført denne adskillelse ikke blot i det demonstrative pronomenn, men ogsaa i en hél række andre pronominale eller quasi-pronominale former: i den efterhængte artikel ved substantiverne (en saadan findes nemlig i arménsk, ligesom i albansk, rumænsk, bulgarsk, visse russiske dialekter, og i skandinaviske sprog), i det anaforiske pronomenn ('han', 'hun', 'den', 'det') og i en række adverbielle former, saaledes at denne tredeling paa en ejendommelig maade behersker det arménske system. Under den karakteristiske overskrift *Système et éléments* beskriver Holger Pedersen den (i tilslutning til Antoine Meillet¹) saaledes:

¹ Udfør denne tavle (som her er gengivet let simplificeret) har Holger Pedersen i sit haandeksemplar af afhandlingen tilføjet de lapidariske ord, uden nogen tilføjelse: »nach Meillet abgedruckt« Junker, KZ 43, 331«. Man aner den bitterhed, der ligger bag denne marginalnote: den tyske »sprogforsker« (jeg tror, mine anførselstegn er i Holger Pedersens aand) havde ikke forstaaet, at Holger Pedersen rykkede kendsgerningerne ind i en ny sammenhæng.

Démonstratifs	<i>ais</i> 'hic'	<i>aid</i> 'iste'	<i>ain</i> 'ille'	
Articles	-s	-d	-n	
Anaphoriques	<i>sa</i> 'is'	<i>da</i> 'is'	<i>na</i> 'is'	
Identité	<i>soin</i> 'idem'	<i>doin</i> 'idem'	<i>noin</i> 'idem'	
'voici, voilà'	(<i>ah</i>) <i>avasik</i>	(<i>ah</i>) <i>avadik</i>	(<i>ah</i>) <i>avanik</i>	
Adverbes	{	<i>ast</i> 'hic'	<i>aidr</i> 'istic'	<i>and</i> 'illic'
		<i>aisr</i> 'huc'	<i>aidr</i> 'istuc'	<i>andr</i> 'illuc'
		<i>asti</i> 'hinc'	<i>aiti</i> 'istine'	<i>anti</i> 'illinc'

Bestandig er altsaa i arménsk *s*, *d* og *n* udtryk for de tre »deixis«-trin, og, vel at mærke, man finder ikke i arménsk, som i det latinske *is* 'han, hun, den, det', en form, der — for at benytte Holger Pedersens udtryk i afhandlingen — er »neutral« overfor denne tredelte modsætning. »L'absence de la série neutrale est une particularité très frappante de l'arménien«, siger han.

Et system af denne art er, som Holger Pedersen fremhæver, en sjældenhed i sprogverdenen; i det serbiske demonstrativ og i den bulgarske artikel finder han ganske vist et lignende system, som dog (trods andres antagelse) kan vises at være uden historisk sammenhæng med det arménske. Det vises, at andre sprog i deres demonstrativer har andre systemtyper, der er simple end den arménske: et udbredt system er 'hic' : 'ille' + 'is' (hvorved vel bl. a. kunde tænkes paa dansk *denne*, *hin*, *den*); desuden forekommer bl. a. 'ille' + 'is' (som i gotisk *jains* : *sa*) og 'hic' + 'is' (som i engelsk *this* : *that*), »résultat de la confusion des séries *is* et *ille*«. Forfatteren viser, hvorledes i disse forskellige systemer hver enkelt forms semantiske betydning afhænger af dens plads i systemet.

De tre arménske størrelser *s*, *d* og *n* er (med Holger Pedersens notation) henholdsvis indo-europæisk $*\tilde{k}$, $*t$ og $*n$; $*\tilde{k}$ genfindes bl. a. i lat. *cis* og i litauisk *šis*, oldslav. *si*; $*t$ er det velbekendte og meget udbredte pronomén, som genfindes i gr. *τό* og i dansk *den* og *det*; $*n$ er grundbestanddelen i det slaviske pronomén *onŭ* 'ille, is' og indgaar ogsaa i ordene *anden*, *andre* og i talordet *én*. Det drejer sig i alle tilfældene om pronominale stammer eller rødder kombinerede med forskellige suffikser og partikler. Disse kombinationer undersøges, og i modsætning til Meillet regner Holger Pedersen ikke med, at $*\tilde{k}$, $*t$ og $*n$ er partikler, men at de er oprindelige pronomener, som i tidens løb er blevet underkastet analogiske omdannelser og indordnet i forskellige, bøjelige eller ubøjelige, systemer.

Denne nu næsten 50 aar gamle afhandling virker paa en nutidslæser i forbavsende grad »moderne« i sin problemstilling og emnebehandling. Sansen for den enkelte sprogtilstands indholdssystem er aldeles slaaende og afgørende. Det er det, der fængsler hans opmærksomhed, og som danner det sunde og faste empiriske grundlag for den sammenlignende belysning af udtrykkenes oprindelse. At »bringe massen af de enkeltfakta, der betinger et givet sprogs individuelle præg, ind under love« (som det hedder i hans store keltiske grammatik I s. 29) var vel overhovedet det egentlige formaal med Holger Pedersens forskning. Han formåede gerne sine elever til ikke af hensyn til kendsgerningernes mangfoldighed at tabe blikket for helheden; og han var derfor ogsaa selv meget langt fra typen paa en sproghistoriker, for hvem alt opløser sig i »diakroniske« enkeltprocesser. Det enkelte sprog og den enkelte sprogtilstand og dens systemdannelse havde stedse hans opmærksomhed og interesse, og naar han udtalte sig om principielle og metodiske spørgsmaal (hvilket kun skete ved sjældnere lejligheder og med en vis tilbageholdenhed, fordi skoler, retninger, læresætninger og »løsener« var ham ligegyldige), forsøgte han aldrig lejligheden til at fremhæve, at sproget for ham først og fremmest var af rént psykologisk natur. Man kunde fristes til at sige, at den stille ærbødighed for den enkelte personlighed og dens egenart, som han altid viste i menneskeligt samkvem, den ytrede sig ogsaa i den respekt, nænsomhed og omhu for forstaaelse, hvormed han saa paa den enkelte nations og det enkelte sprogs individuelle særpræg. Med en ejendommelig sikker indlevelen og med en fin sprogfølelse formaaede han, maaske nok ofte gennem anstrengelse, men dog intuitivt, at tilegne sig og at erkende det undertiden uhaandgribelige, der udgør dette særpræg. Dog begrænsede han sig aldrig til den blotte synkroni: en blot forklaring ved grund og følge var for hans fornemmelse utilstrækkelig; en aarsagsforklaring skulde saavidt muligt søges. Han vilde altid, som netop i afhandlingen om arménsk, begribe sprogtilstanden i sig selv, og samtidig søge den genetisk forstaaet gennem sammenligning med andre sprog eller med ældre sprogtilstande. Blikket kunde her alt efter omstændighederne og formaalet rettes enten mere imod sprogforandringen, som tilfældet er i de mere etymologiske dele af hans produktion, men aldrig uden fin sans for sammenhængene indenfor enkeltsproget, eller mere imod

sprogtilstanden i sig selv, som det er tilfældet i hans mesterlige, og vel egentlig uovertrufne, russiske grammatik (1916) saavel som ogsaa, for en ikke ringe del, i hans store arbejder om hittittisk (1938) og tokharisk (1944). Det var i virkeligheden netop ogsaa denne kombination af egenskaber, en sprogpsykologisk indleven i detaljen og dens indre sammenhænge forenet med de videst mulige sammenligninger, der gjorde ham til en enestaaende etymolog.

I kraft af denne forening af sans for sprogtilstand og sprogforandring, og i kraft af sin kundskabsfyldte og sit vide udsyn, maatte Holger Pedersen ogsaa have en selvfølgelig og naturlig forstaaelse for den almene lingvistik. Men han naerede afgjort sky for i teoretisk henseende at lægge sig fast paa bestemte synspunkter, og han fandt i lang tid ikke tiden moden til at drage almene konklusioner. Hans ungdomsven, den polske sprogforsker Jan Baudouin de Courtenay, var den, der især havde paavirket ham i disse henseender; Baudouin de Courtenay's bekendte værk *Versuch einer theorie phonetischer alternationen* (1895), der har spillet en vis rolle for vor tids almene lingvistik, gjorde et dybt indtryk paa Holger Pedersen, og han vedblev ifølge eget udsagn livet igennem at læse denne bog om og om igen. Men de mere almene bestræbelser, der foresvævede Holger Pedersen selv, gik dog i en noget anden retning. Da han havde paataget sig at skrive universitetets festskrift 1916, var det hans hensigt at skrive »Om systematiseringen av lydovergange« eller om »Udtaleforandringernes psykologi«. Men han naaede heraf kun at forfatte indledningen, som fik den noget omstændelige titel »Et blik på sprogvidenskabens historie med særligt hensyn til det historiske studium av sprogets lyd«, og som ender med en programerklæring, hvori den oprindelige hensigt formuleres: »Der må skabes en sammenfattende systematisering av lydovergangene, en oversigt over så mange vel konstaterede lydovergange som muligt ledsaget av forsøg på fonetisk forklaring.« I sine senere aar vendte Holger Pedersen, ikke mindst ogsaa i meddelelser her i Selskabet, tilbage til denne tanke (saaledes i meddelelsen ¹¹/₁₁ 1949 om indo-europæiske lydforskydninger, og i meddelelsen ¹⁷/₁₁ 1950 om de præindo-europæiske lukkelyd, trykt i Hist.-filol. Medd. XXXII 5, 1951). Forarbejder til noget saadant er tydeligvis ogsaa den lille afhandling i festskriftet til Hrozný 1950: *Ist eine allgemeine*

Sprachwissenschaft auf empirischer Grundlage möglich?, og afhandlingen *Weshalb ist p ein instabiler Laut?* (Festschrift zur Feier des 200jåhrigen Bestehens der Ak. d. Wiss. in Göttingen, 1951). Han havde selv udtalt, at han i sin høje alderdom paa-tænkte at gaa nærmere ind paa den almene lingvistik. Men tan-ken var, som anført, ikke ny hos ham. Man kan i denne sammen-hæng med interesse henviser til de ord, hvormed han sluttede sin rektortale paa universitetet i 1927:

»Det er i det hele taget muligt, at sprogfilosofien, den almin-delige sprogvidenskab, i den nærmeste fremtid vil komme til at spille en ret fremtrædende rolle. . . . Ved forening av historie og iagttagelse vil det . . . sikkert være muligt at opstille en række almindelige love for lydenes forandring. I mindre omfang kan der måske også opnå almindelige resultater på andre områder av grammatikken. Men hvad der står fast, er, at sprogfilosofien må hente sin styrke fra sit grundlag av historiske resultater og em-piriske iagttagelser og ikke fra et eller andet teoretisk løsen, som en eller anden lejr udsteder, hvor meget rigtigt der end måtte kunne være deri. I forbund med den historiske sprogvidenskab har den almindelige sprogvidenskab sin værdi.«

Holger Pedersen tænkte sig øjensynlig — og med ikke ringe ret — den almene lingvistik, i den ene eller den anden form, som sprogvidenskabens sidstemaal, men som et maal der endnu var rént fremtidigt. Man maa antage, at alle hittidige forsøg i denne retning stod for ham som forhastede. Hans principfasthed og haardnakkede konsekvens fornægter sig heller ikke i denne hen-seende: i den bog, hvori han med saa rig en fylde, overlegen viden og omhyggelig pædagogik i 1924 fremstillede *Sprogvidens-kaben i det nittende århundrede*, er simpelthen alt forbigaaet i tavshed, som hører ind under almen lingvistik, og læseren faar intet at vide om, hvad Wilh. v. Humboldt, H. Steinthal, G. v. d. Gabelentz, Michel Bréal eller saa mange andre (sandelig ogsaa selve vor landsmand Rasmus Rask) har ydet paa dette om-raade.

Vi har talt om retningen af Holger Pedersens problemstilling og problemløsning og skal endnu, stadig med afhandlingen om de oldarménske demonstrativer som illustrerende eksempel, søge at karakterisere hans fremstillingsform. Det er iøjnefaldende, at afhandlingens titel kun for en ringe del dækker afhandlingens

indhold, som spænder langt videre end titlen lader formode; dette gælder meget ofte om Holger Pedersens afhandlinger. Efter titlen er de arménske demonstrativer afhandlingens emne; men det karakteristiske for arménsk er endda netop, at det forhold, Holger Pedersen vil paapege, nemlig tredelingen efter »deixis«, ogsaa findes ved *ikke*-demonstrativerne. Desuden behandles ikke blot arménsk, men, udfra forskellige sammenlignende synspunkter, praktisk talt alle dengang kendte indo-europæiske sprog og nogle flere, ikke blot i forbigaaende, men under fuld hensyntagen til deres individuelle særpræg og deres systemdannelser. Der forekommer lange digressioner og ekskursor om slavisk, om albansk, og en udførlig tilføjelse om et tilsyneladende hélt andet emne, nemlig den af F. de Saussure og Herman Møller opstillede teori, hvortil Holger Pedersen sluttede sig, om de størrelser, som oftest har været kaldt laryngaler (Holger Pedersen foretrækker med Saussure at kalde dem koefficienter). Baade mundtligt og skriftligt var Holger Pedersens fremstillingsform præget af saadanne undertiden meget snørklede veje; det fremtræder endda lidt mindre typisk i den forholdsvis korte og ganske særlig klart disponerede afhandling om arménsk. Som Holger Pedersen engang selv skrev: »kompositionen har hist og her fået nogen lighed med en obstruktionstale i et parlament.«

Den egentlige ejendommelighed er imidlertid, at denne vidtgaaende digressionsteknik dog ikke bevirker noget brud paa kompositionens helhed. Indenfor sin afgjort saare ejendommelige fremstillingsstil var Holger Pedersen en fremstillingens mester, og læseren eller tilhøreren førtes trygt fra punkt til punkt under hans roligt vejledende haand.

Under den pædagogisk nøje afvejede og med stor sindsligevægt gennemførte ydre form brændte imidlertid et stærkt temperament, der kunde ytre sig i fanfarer af kampmod overfor anderledestænkende og af højtsvungen dristighed i egne hypoteser. I hvert fald paa de dristige, ja næsten forvovne hypoteser er ogsaa den her omtalte afhandling fra 1905 et eksempel.

Bortset fra en lille meddelelse i 1906 om nogle keltiske etymologier indtræder der nu, efter afhandlingen om de arménske demonstrativer, en lang pause i Holger Pedersens aktivitet i Videnskabernes Selskab. Først i 1919 optræder han paany paa Selskabets mødeseddel, med den meddelelse om det sigmatiske fu-

turum, som tryktes i 1921. Og herefter fremkommer saa næsten alle hans større publikationer i Selskabet.

Uden afbrydelse fremkom der imidlertid afhandlinger fra hans haand i fagvidenskabelige tidsskrifter o. lign. Men aarsagen til hans relative tavshed i aarene 1905-19 er ikke vanskelig at se. Han samlede sig om en monumental opgave, nemlig udarbejdelsen af den store *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen*, hvoraf 1. bind udkom i 1909 og 2. bind i 1913, og herefter samlede han sig om nogle relativt mindre, men ogsaa krævende opgaver, nemlig dels den russiske grammatik og læsebog (1916), som var en naturlig frugt af hans i 1914 afsluttede virksomhed som professor i slavisk filologi, og som desuden regnedes at kunne blive til praktisk nytte ved første verdenskrigs afslutning, — og dels det ovenfor omtalte universitetsfestskrift. Hans toaarige virksomhed som dekan for det filosofiske fakultet 1916-18 røvede sikkert ogsaa, med den omhu, der var ham egen, adskilligt af hans tid.

En vis ydre ændring i Holger Pedersens produktionsforhold indtræder iøvrigt med overordentlig tydelighed i aaret 1914. Sin ungdoms udlandsstudier havde han for størstedelen henlagt til Tyskland, og de fleste af hans tidligste arbejder udkom i tyske fagtidsskrifter. Men dette ophører brat i 1914, og naar bortses fra ganske enkelte festskriftartikler og nekrologer, hvor Holger Pedersen har følt sig personlig forpligtet, publicerer han fra da af intet i Tyskland; først hans allersidste arbejde, den lille afhandling om det lykiske ord *trqqas*, udkommer ejendommeligt nok paany i et tysk tidsskrift (*Zeitschrift für indogermanische Forschung* LXI, 1953). Dette klare brud med Tyskland er intet tilfælde. Principfastheden, den sejge fastholden af et éngang taget standpunkt, viser sig her paany.

Som allerede antydet var et af de sprog, som Holger Pedersen særlig interesserede sig for, arménsk, i hans ungdomsaar, gennem Hübschmanns undersøgelser, blevet inddraget paa systematisk maade i den indo-europæiske sprogforskning og havde faaet anvist sin rette plads indenfor sprogætten. Hermed var den foreløbige slutsten blevet lagt paa en udvikling, som begyndte med Rasmus Rasks store opdagelser. Det var Rask, der havde fundet og fremstillet den metode, der maa anvendes for at paavise genetisk sproglægtskab, nemlig paavisningen af det, som Rask

i sit prisskrift havde kaldt bogstavovergange, det, som en senere tid oftest har kaldt lydlove, og som Holger Pedersen (i tilslutning bl. a. til Meillet) foretrak at kalde *regelmæssige lydkorrespondenser*. Rasks opdagelse af lydkorrespondensernes regelmæssighed, uddybet og forfinet ikke mindst gennem Karl Verners geniale opdagelse paa et konkret punkt, og suppleret med andre opdagelser, i hvilke ogsaa Vilh. Thomsen tog del, gav forskningen et sikkert kriterium i hænde for konstateringen af genetisk sproglægtsskab. Selv havde Rask benyttet det til i grundtræk at paaavise det systematiske genetiske slægtsskab mellem en række indo-europæiske sprogklasser: Indo-iransk, slavisk, baltisk, græsk, italisk, germansk. Franz Bopp havde senere, under anvendelse af den samme metode, dertil kunnet føje keltisk, og Gustav Meyer og Hübschmann endnu senere henholdsvis albansk og arménsk. De ti sprogklasser, hvis grundsammenhæng saaledes var givet, selvom deres sammenhænge i enkeltheder endnu ikke var udredet, udgjorde da den indo-europæiske sprogæt, som hermed syntes afrundet, saa at man vel dengang næppe for alvor gjorde sig haab om, at der skulde kunne findes flere skud paa denne samme stamme. Det var imidlertid ogsaa en umaadelig rig arbejdsmark, der saaledes forelaa til opdyrkning, og det er sikkert intet tilfælde, at det ganske særlig blev de tre senest opdagede indo-europæiske sprogklasser: keltisk, albansk og arménsk, som Holger Pedersen følte sig allermest fristet til at tage op til en mere indtrængende undersøgelse. Ogsaa de øvrige sprogklasser beskæftigede ham ganske vist, paa overordentlig frugtbar maade, og særlige omstændigheder gjorde, at slavisk og baltisk heriblandt kom til at spille en særlig rolle for ham. Men Holger Pedersen havde den lykke, at der i hans levetid gennem nye fund aabnede sig uanede muligheder for en udvidelse af den indo-europæiske synskreds, gennem inddragning i den af tokharisk, hittittisk og lykisk, et arbejde hvori det i hans senere aar forundtes ham at tage del paa en aldeles afgørende maade.

Men dette var nyt land, som i hans ungdom endnu ikke kunde anes. Han maatte dengang holde sig til den foreløbigt afrundede indo-europæiske sprogæt med dens ti sprogklasser, og han besluttede sig tidligt til at arbejde hermed. Det kan maaske siges at være karakteristisk, at Holger Pedersen her lod sig fængsle væsentlig af selve metoden, selve lydkorrespondensernes regelmæs-

sighed. Størsteparten af hans forfatterskab kan siges at være viet selve bestræbelsen for at verificere denne Rasks opdagelse paa stadig nye omraader og i stadig flere enkeltheder, paavise, at der overalt findes en saadan lydkorrespondensernes regelmæssighed, at man overalt kan opstille lydlove, og at sprogdudviklingen er behersket først og fremmest heraf. Holger Pedersens forskning antager derved i nogen grad en mere teknisk karaktér. Men den har netop derved i usædvanlig grad bidraget til at underbygge og befæste præcisionen og eksaktheden i den genetiske sprogsammenligning.

Om disse tidlige motiver i Holger Pedersens forskning, som ogsaa om adskillige andre træk, har Holger Pedersen selv udtalt sig. I hans efterladte papirer er fundet nogle ret udførlige brudstykker til en selvbiografi, endda i tre forskellige redaktioner, hvoraf den sidste maa være meget sen. Disse brudstykker kan ikke paa nogen maade betragtes som koncepter til de langt kortere biografier, som Holger Pedersen har indsendt til ordenskapitlet, eller til den, som findes trykt i *Acta Jutlandica XIX*: Man har indtryk af, at de snarere er udsprunget af en personlig interesse hos ham for at udforske sin oprindelse og genkalde sig sin tidligste udvikling. De er derfor ikke paa nogen maade egnede for offentligheden, sikkert heller ikke bestemte til offentliggørelse, selvom der ikke foreligger nogen erklæring herimod. De standser i virkeligheden saa tidligt som ved 1895. Man kan undre sig over, at de f. e. intet indeholder om den dog sikkert paa mange maader efter datidens forhold æventyrlige og oplevelsesrige forskningsrejse, som han i 1895-96 foretog til Irland, med et langt ophold paa det irske sprogomraades allervestligste punkt, Aran-øerne. Da den, der skriver disse linier, ved et ejendommeligt tilfælde kom til i et lignende forskningsøjemed at opholde sig netop paa Aran-øerne i 1935, var der efter de fyrretyve aar ingen levende tilbage, som havde kendt Holger Pedersen, men dog adskillige, som havde kendt hans hovedmeddeler paa øen Inishmor, den gamle livskloge Mártin, og Holger Pedersens minde levede forsaavidt endnu ret tydeligt hos befolkningen derovre igennem minderne om Mártin. Heller ikke om hans forskningsrejse til Albanien i 1893 findes der nogen beretning, kun en ganske lapidarisk angivelse. Da han heller ikke mundtligt var tilbøjelig til meddel-somhed om egne oplevelser, véd man kun saare lidt herom. Hans

selvbiografiske optegnelser kredser i alt væsentligt om slægten og barndommen, om hans fader, der var lærer i Gelballe ved Lunderskov, og som døde da Holger Pedersen knap var 10 aar gammel, men som dog efter hans eget udsagn har paavirket ham stærkere end noget andet menneske, og hans moder, som døde 94 aar gammel, og om hvem han i sin tale i Ripenser-samfundet (Ripenser-Bladet IV 6, 1952) siger, at han har hende at takke for alt, hvad han havde naaet i livet. Det var ved opofrelse, afsavn og fremsynthed fra hans moders side, at han kom i Ribe Katedral-skole, som han livet igennem følte sig nær knyttet til, og derefter til studierne i København.

Allerede fra skoletiden i Ribe havde Holger Pedersen sit bestemte maal: »de regelmæssige lydkorrespondenser havde vakt min opmærksomhed og sat mig i gang med selvstændigt tankearbejde, medens jeg overfor matematikken ikke kom ud over det receptive standpunkt«. Tanken om et studium af disse lydkorrespondenser indenfor den indo-europæiske sprogæt modnedes derfor overordentlig tidligt hos ham, og fastholdtes faktisk livet igennem. Maalet laa ham derfor ganske klart, da han var dimitteret fra gymnasiet: »Det stod på forhånd ganske fast, at jeg vilde forberede mig til en sproglig skoleembedseksamen, og jeg valgte som fag græsk, latin og dansk. Jeg valgte disse fag, fordi jeg deri så det bedste grundlag for et sammenlignende studium av indoeuropæisk.« Senere hedder det: »I sommeren 1890 tog jeg skoleembedseksamen . . . og kastede mig nu straks ind i studier, som direkte sigtede mod det mål, der altid havde foresvævet mig, den sammenlignende indoeuropæiske sprogvidenskab.« Ved siden af sit fagstudium hørte han oldslavisk, russisk og litauisk hos Verner, gotisk hos Herman Møller, og begav sig efter overstaaet eksamen ud paa sine studierejser (der foruden det allerede nævnte ogsaa gik til Rusland). »Det var imidlertid under mit ophold i Leipzig gået op for mig, at en indoeuropæisk sprogforsker bør kende alle ættens klasser.«

Det følgende afsnit indeholder betegnende og karakteristiske udtryk for hans faste maalbevidsthed og hans ubændige energi:

»Hjemkommen måtte jeg naturligvis først og fremmest tænke på min doktordisputats, og mine studiers gang førte mig til at vælge et keltisk emne »Aspirationen i irsk«. Medens jeg var begravet i dette arbejde, kom den for mig helt uventede efterretning

om Verners død (d. 5. nov. 1896). Men jeg fortsatte mit keltiske arbejde og satte alt ind på, at disputatsen kunde finde sted inden sommerferien 1897. Det lykkedes; disputatsen fandt sted d. 24. juni 1897, og jeg skyndte mig derefter at anmelde forelæsninger, i det første semester dog kun over keltisk, men fra forårssemesteret 1898 av tillige over slavisk. Min privatdocenttid varede kun seks semestre. I 1900 opnåede jeg en foreløbig ansættelse ved universitetet; og efterat jeg i februar 1902 havde fået tilbud om ansættelse som professor i sammenlignende sprogvidenskab i Basel, men efter indtrængende forestillinger, bl. a. fra Vilh. Thomsen, havde nægtet at modtage det, blev der i 1903 for mig oprettet et ekstraordinært professorat i slavisk filologi og sammenlignende sprogvidenskab. Og da dette ekstraordinat efter Vilh. Thomsens afgang blev ombyttet med ordinariatet i sammenlignende sprogvidenskab, havde jeg nået mine ønskers mål. Jeg skal derfor ikke spille tiden med at opregne officielle data eller titler på mine arbejder, som kan findes f. eks. i Kraks Blå Bog.«

Saaledes slutter han paa sin djærve maade, og tilføjer da ogsaa kun ganske enkelte ting, hvoraf følgende forekommer særlig karakteristisk:

»At jeg grundigt måtte studere de to nyfundne indoeuropæiske sprog, hittitisk og tokharisk, følger av mit ungdomsprogram om at kende alle vor sprogæts klasser.« . . . »Mit ungdomsprogram omfatter vel at mærke kun den indoeuropæiske sprogvidenskab. At jeg har måttet beskæftige mig ikke helt lidt med et par fremmede ætter (ugrofinsk, tyrkisk og semitisk), ændrer ikke noget herved.«

Man maa vel forstaa, at det udelukkende var af genetiske grunde — for at udforske mulighederne af et fjernere slægtskab mellem disse sprogætter og vor egen i en større (med et af Holger Pedersen selv foreslaaet udtryk) »nostratisk« sammenhæng — at de nævnte fremmede ætter blev taget op til undersøgelse. Overalt skelner Holger Pedersen mellem det hjemlige og det fremmede. Det hjemlige var hans udgangspunkt og hans maal: slægten, folket, ætten. Vægtige, indsigtfulde og skønsomme overvejelser har han anstillet over mulige vidtstrakte sammenhænge mellem indoeuropæisk, semitisk, uralsk. Men denne og anden *terra incognita* havde hans hjerte, fordi der var — alt efter omstændighederne — sikkerhed for eller mulighed for, at den var *terra nostra*. Det

nostratiske begreb er indbegrebet af Holger Pedersens forskerpersonlighed, og dette af ham skabte begreb skal staa ristet som en rune over hans minde.

»Ungdomsprogrammet«, som det endnu hedder i den aller- seneste selvbiografiske redaktion, prentet med oldingens rystende haand, var forlængst blevet et livsprogram. Med Holger Pedersens sejge principfasthed var det et program, som, éngang lagt, ikke kunde rokkes. Alt udskødes konsekvent, som ikke kunde indpasses i dette program. At dette skete, kunde der anføres mange klare eksempler paa. Eet saadant eksempel er vel blevet særlig mærkbart her i Videnskabernes Selskab, nemlig udforskningen af det lykiske sprog, overleveret i indskrifter fra Lilleasiens sydvestlige hjørne. I 1899 udsendte Vilh. Thomsen herom sine *Etudes lyciennes* I (i dette Selskabs Oversigt 1899 no. 1). I 1928 blev der i Vilh. Thomsens efterladte papirer fundet en erklæring, dateret $\frac{6}{3}$ 1911, gaaende ud paa, at han ønskede, at hans optegnelser om lykisk efter hans død skulde overgives »til professor Holger Pedersen, der bedes gennemlæse dem og afgøre, om noget deraf fortjener at offentliggøres. I dette tilfælde bedes han bearbejde det. Umiddelbart som det foreligger kan intet udgives.« En del af disse optegnelser var deponerede paa det Kongelige Bibliotek, men en anden del var indföjet som marginalier i Vilh. Thomsens haandeksemplar af udgaven af de lykiske indskrifter, og det viste sig, at dette haandeksemplar var solgt og ikke mere tilgængeligt. Derfor gjorde Holger Pedersen, yderligere 19 aar senere, rede i en meddelelse her i Selskabet, $\frac{9}{5}$ 1947, hvori han siger følgende, der karakteristisk belyser baade hans pietetsfulde forpligtelsesfølelse overfor Vilh. Thomsen og hans absolutte utilbøjelighed til at fravige sit éngang lagte program:

»Udover den forgæves jagt på Thomsens haandeksemplar av indskriftudgaven kunde jeg i en lang årrække ikke foretage mig noget med hensyn til det hverv, som Vilh. Th. havde betroet mig. Der lå andre og uavviselige opgaver på min vej. Men i efteråret 1941 var jeg nået til et punkt i min arbejdsplan, hvor lykisk naturligt kunde indföjes.«

I 1945 udkom da i Hist.-filol. Medd. XXX 4 Holger Pedersens arbejde *Lykisch und Hittitisch* (og desuden i de følgende aar to mindre afhandlinger, der vedrører lykisk: Den ene i Revue des études indo-européennes IV 1-2, 1947, den anden den ovenfor

anferte, om ordet *trqqas*). Dette stod vel for Holger Pedersen selv kun som en foreløbig behandling. Men lykisk kunde ikke godt passes ind i Holger Pedersens éngang fastlagte arbejdsprogram, førend det, gennem kendskabet til det nyopdagede sprog hittittisk, viste sig, at lykisk var et indo-europæisk sprog. Det blev Holger Pedersen, som efter de mange aars forløb leverede beviset herfor. Ogsaa dette var *terra nostra*.

I 1950 hædredes Holger Pedersen med storkorset af Dannebrogordenen. Han havde tilknytning verden over til smaa og store lande og høstede mangfoldige anerkendelser herfra. Han er derved en af de videnskabelige personligheder, der mest har bidraget til at befæste Danmarks position i verden. Det bør anføres, at foruden det ovenfor nævnte tilbud om-et professorat i Basel tilgik der ham i 1908 et tilbud om ansættelse ved det dengang tyske universitet i Strasbourg. I sommeren 1913 holdt han en lang række gæsteforelæsninger ved School of Irish Learning i Dublin; i 1925 var han indbudt gæsteforelæser ved Collège de France. Han var medlem af adskillige akademier, bl. a. korresponderende medlem af det franske akademi. Han var rektor for Københavns Universitet i universitetsaaret 1926-27 og var i en aarrække universitetets repræsentant i Rask-Ørsted Fondets bestyrelse. Han var æresdoktor ved 9 universiteter og modtog i 1937 et internationalt festskrift.

For eftertiden vil han staa først og fremmest som grundlæggeren af den keltiske sprogvidenskab i dens klassiske, moderne form; som den indo-europæiske sprogforsker, der med grundighed og originalitet tog studiet af tokharisk, hittittisk og lykisk op, og anviste disse sprog deres rette plads indenfor vor sprogæt; og som den store og kyndige udforsker af de indo-europæiske sprogs sammenhænge indadtil og udadtil, belyst af ham gennem adskillige opdagelser og adskillige æggende hypoteser, paa mange omraader, men ganske særlig vedrørende arménsk, albansk og litauisk.

Han indtager en stor og værdig plads i den allerede iforevjen meget betydelige række af danske forskere, der har fremmet og præget den internationale sprogvidenskab.

I beundring og i ærbødighed, i taknemmelighed og i henvivenhed vil vi ære hans minde.